

УДК 376.035:005.336.2

Олексій Михайлович ТОГОЧИНСЬКИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент, начальник інституту
післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, м. Київ*

ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTI СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА КЕРІВНИКІВ ОСНОВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті представлено характеристику рівнів сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України. Їх умовно можна назвати критичним, низьким, середнім, достатнім і високим. Використання цієї рівневої шкали разом із критеріями і показниками дозволить здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів в умовах професійної підготовки у вищих навчальних закладах МВС України.

Ключові слова: *рівні сформованості, соціальна компетентність, працівники органів внутрішніх справ, курсанти, слухачі, професійна підготовка.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. З урахуванням теоретичного положення про те, що критерії повинні адекватно відображати рівень стану тієї чи іншої властивості досліджуваного явища, важливим завданням для діагностики стану сформованості соціальної компетентності у майбутніх працівників органів внутрішніх справ та керівників основних підрозділів МВС є визначення відповідних рівнів. Однак у результаті аналізу науково-педагогічної літератури довелося зробити

висновок про те, що на сьогодні спостерігаються складнощі у вирішенні проблеми оцінки соціальної компетентності. Вони зумовлені тим, що об'єктом оцінювання в цьому випадку є багатовимірне, не обмежене ні в часі, ні в просторі, постійно ситуативно-обумовлене явище, що постійно змінюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У дослідженні ми виходимо з того, що пошук підходу до визначення рівня сформованості соціальної компетентності у майбутніх працівників органів внутрішніх справ та керівників основних підрозділів МВС може бути здійснений завдяки аналізу різних варіантів використання рівневого підходу до оцінки особистісних якостей, аналогічних соціальній компетентності. З цієї метою було проаналізовано наукові праці Н. Абрамової [5], О. Артюхової [7], Ю. Беца [4], Є. Врублевської [9], Ж. Завадської [1], І. Резановича [10], В. Тіщенко [2], Л. Шумської [1], О. Шавріної [3] та інших.

Метою статті є визначення рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх працівників органів внутрішніх справ та керівників основних підрозділів МВС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати аналізу наукових праць, у яких розглядається проблема визначення рівнів сформованості професійно важливих та особистісних якостей, а також компетентностей дозволяє зробити висновок про те, що цю проблему можна вирішити шляхом використання рівневого підходу до оцінки особистісних якостей аналогічних соціальній компетентності, наприклад, таких як вихованість.

Так, білоруські дослідники Л. Шумська і Ж. Завадська [1] стверджують, що рівень вихованості суб'єктів учіння різних вікових груп (підлітків, юнаків) не може бути одним і тим же. При оцінці рівня розвитку якості потрібно враховувати:

повноту прояву її ознак;

частоту (регулярність), стійкість її прояву;

ступінь саморегуляції особистості (розвинута саморегуляція поведінки; наявність саморегуляції під впливом зовнішніх вимог, контролю; відсутність саморегуляції поведінки).

На основі емпіричних даних автори підкреслюють, що в практиці виховання і в психолого-педагогічній літературі виділяють три, рідше чотири рівня вихованості. При цьому:

високий рівень (ідеальний) передбачає сталий прояв всіх ознак якості, високий ступінь самоорганізації та саморегуляції поведінки і прагнення до організації та регулювання поведінки інших;

середній рівень (допустимий) характеризується тим, що ознаки якості або більшість їх виявляються, але стійка позитивна поведінка є ситуативною; при наявності саморегуляції та самоорганізації не виявляється активність впливу на вчинки товаришів;

низький рівень (критичний) передбачає слабкий прояв позитивних ознак якості; поведінка регулюється в основному вимогами старших; саморегуляція і самоорганізація ситуативні;

дуже низький рівень (неприпустимий). На такому рівні позитивні ознаки якості не проявляються; досвід поведінки носить негативний характер; саморегуляція і самоорганізація не розвинуті.

Результати аналізу наукових джерел з проблеми дослідження дозволяють зробити висновок про те, що рівневий підхід до оцінки будь-яких об'єктів освітньої системи – процесу, суб'єктів, методів і результату освіти – є досить поширеним. Найчастіше оцінюються об'єкти по відношенню один до одного: високий, середній, низький рівень. Такої позиції дотримуються дослідники: В. Тіщенко стосовно оцінки рівня розвитку комунікативних умінь старшокласників [2], О. Шавріна в оцінці міжособистісної толерантності [3], Ю. Бец [4], характеризуючи сформованість національної свідомості у майбутніх офіцерів-прикордонників. Зустрічаються в дослідженнях й інші найменування рівнів. Наприклад, дослідниця Н. Абрамова виділяє творчий, репродуктивний і споживчий рівні розвитку компетентності [5]. Для оцінки рівня готовності студентів до професійної діяльності також використовується рівневий підхід, в межах якого визначаються три рівні: готовий, недостатньо готовий, не готовий (дані моніторингу Шуйського педуніверситету) [6]. Творчий, допустимий і критичний рівні сформованості готовності старшокласників до соціально-професійного самовизначення виділяє дослідниця О. Артюхова [7].

Таким чином, на підставі викладеного матеріалу можна зробити висновок про те, що загальноприйнятим вважається наявність трьох рівнів: низького, середнього та високого [8]. Однак у дослідно-експериментальній роботі з формування соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України така кількість рівнів не може бути достатньою, тому що, по-перше, всередині середнього рівня соціальної компетентності існують великі відмінності в якості; по-друге, дослідження Є. Врублевської [9], І. Резанович [10] та особисті спостереження свідчать, що окремі курсанти і слухачі мають або вкрай низький, а бо дуже високий рівень соціальної компетентності.

З огляду на це для проведення експерименту вважаємо необхідним і достатнім введення п'яти рівнів сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України, які умовно можна назвати критичним, низьким, середнім, достатнім, високим. Подамо їх характеристику, відповідно до обраних критеріїв.

Отже, для критичного рівня сформованості соціальної компетентності будуть характерними:

хаотичність, розрізненість, безсистемність знань рольових вимог і рольових очікувань, що пред'являються в суспільстві до соціального статусу офіцера ОВС, рольового репертуару в межах професії, практичних психологічних знань про себе, набутих у життєвому досвіді, та невміння їх використовувати; відсутність знань сутності психологічних особливостей шлюбно-сімейних відносин, основ педагогічної культури батьків та вміння застосовувати ці знання; фрагментарні соціальні знання, вміння та навички, обумовлені характером і спрямованістю професії;

демонстрація полярних реакцій у процесі взаємодії – від повної залежності й підпорядкування іншій стороні до агресії в розв'язанні проблемних ситуацій; відсутність ініціативи в контактах; спонування соціальної взаємодії, як правило, іншим її учасником чи групою;

поверхові уявлення про техніки, засоби і стилі вербальної і невербальної комунікації; вміння і навички запобігати конфліктам і розв'язувати їх не сформовані; відсутність прагнення до співпраці та творчості; здатність брати на себе відповідальність не виражена; спостерігається байдуже ставлення до своїх громадянських обов'язків та своїх соціаль-

них функцій; правова культура особистості не сформована; відсутність потреби у повазі і визнанні оточенням та у створенні й підтримці своєї репутації, у підвищенні соціального статусу; навички рольової поведінки, орієнтованої на соціальний статус офіцера органів внутрішніх справ, не виражені; постійне недооцінювання власних можливостей представляти різні соціальні ролі; занижена самооцінка; постійне недооцінювання власних можливостей та переоцінювання чужих, наслідком чого є пасивність та замкнутість; сприйняття власних помилок як належного, а чужих – як випадковості чи збігу обставин; нездатність до моделювання психологічних особливостей людей на основі зовнішніх ознак, прогнозування їх поведінки; уявлення про особливості соціальних груп, що є об'єктами професійного інтересу, поверхові; здатність до саморефлексії та рефлексія емоцій оточення не виражена; низький рівень володіння діловим етикетом, основами планування й розвитку професійної кар'єри; відсутність умінь вирішувати міжособистісні проблеми, володіння сценаріями поведінки у складних, конфліктних ситуаціях; відсутність психологічного такту; безініціативність, ситуативні та хаотичні прояви тактовності, вимогливості, чуйності.

Низький рівень сформованості соціальної компетентності характеризується фрагментарністю та початковими уявленнями про рольові вимоги і рольові очікування суспільства щодо соціального статусу офіцера ОВС, про рольовий репертуар в межах професії, практичні психологічні знання про себе. Спостерігаються неосмислені і неглибокі знання сутності психологічних особливостей шлюбно-сімейних відносин, основ педагогічної культури батьків; слабкі соціальні знання, вміння та навички, обумовлені характером і спрямованістю професії.

Для низького рівня характерні:

слабкі перцептивні вміння, недостатня здатність використовувати невербальні засоби комунікації для розуміння поведінки та намірів партнерів із взаємодії; слабе володіння навичками активного слухання та конструктивного впливу на партнерів;

частково сформовані уявлення про техніки, засоби і стилі вербальної і невербальної комунікації; вміння і навички запобігати конфліктам

і розв'язувати їх частково сформовані, але при цьому вони є неповними й загальними; слабо вираженим є прагнення до співпраці та творчості;

здатність брати на себе відповідальність виражена слабо; ставлення до своїх громадянських обов'язків та своїх соціальних функцій не байдуже, але не достатнє;

правова культура особистості сформована фрагментарно;

потреба у повазі і визнанні оточенням частково сформована, але виявляється ситуативно;

є прагнення до створення та підтримки своєї репутації, до підвищення соціального статусу, але зусилля мають безсистемний характер, власні помилки пояснюються зовнішніми чинниками;

низька (призводить до сором'язливості, підвищеної тривожності, переживань власних невдач за відсутності спроб виправити ситуацію) або вочевидь завищена самооцінка (байдуже ставлення до невдач інших, зверхність, безтактність, переоцінка власних можливостей);

навички рольової поведінки, орієнтованої на соціальний статус офіцера органів внутрішніх справ, виражені слабо; має місце невпевненість у власних можливостях представляти різні соціальні ролі;

частково сформована здатність до моделювання психологічних особливостей людей на основі зовнішніх ознак, прогнозування їх поведінки; уявлення про особливості соціальних груп, що є об'єктами професійного інтересу, сформовані, але вони не чіткі;

курсант або слухач демонструє низький рівень емпатії, що виявляється в небажанні та невмінні глибоко аналізувати особисті почуття та ставлення партнерів із взаємодії за вираженої схильності до аналізу та відчуття намірів, ставлень у процесі вибудови професійних відносин, не поширюючи проявів емпатійного пізнання на особисту сферу; демонструє фрагментарне володіння діловим етикетом, основами планування й розвитку професійної кар'єри; вміння вирішувати міжособистісні проблеми та володіння сценаріями поведінки у складних, конфліктних ситуаціях фрагментарні; психологічний такт виявляється рідко і не завжди; має місце низький рівень ініціативності, тактовності, вимогливості і чуйності виявляються рідко.

Основними ознаками середнього рівня сформованості соціальної компетентності є:

достатньо розвинені уявлення про рольові вимоги і рольові очікування суспільства до соціального статусу офіцера ОВС, про рольовий репертуар у межах професії, практичні психологічні знання про себе. Однак ці уявлення і знання рідко використовуються на практиці і у повсякденному житті;

курсанти (слухачі) виявляють знання і розуміння сутності психологічних особливостей шлюбно-сімейних відносин, основ педагогічної культури батьків; демонструють середній рівень засвоєння знань про суспільство, а також соціальні вміння та навички, обумовлені характером і спрямованістю професії.

Для середнього рівня характерні перцептивні вміння, здатність використовувати невербальні засоби комунікації для розуміння поведінки та намірів партнерів із взаємодії, володіння навичками активного слухання та конструктивного впливу на партнерів. Однак ці вміння, навички і здатності не глибокі, не є деталізованими і мають загальний характер. Уявлення про техніки, засоби і стилі вербальної і невербальної комунікації, а також вміння і навички запобігати конфліктам і розв'язувати їх сформовані на середньому рівні, вони не є деталізованими і мають загальний характер. Прагнення до співпраці виявляється, однак творчого підходу до її налагодження не спостерігається. Здатність брати на себе відповідальність виявляється у половині випадків і ситуацій. Ставлення до своїх громадянських обов'язків та своїх соціальних функцій окреслено чітко, однак характеризується пасивністю.

Правова культура особистості сформована, однак виявляється не завжди; потреба у повазі і визнанні оточенням сформована, виявляється періодично; є прагнення до створення та підтримки своєї репутації, до підвищення соціального статусу, однак зусилля не завжди є системними, власні помилки переважно пояснюються зовнішніми чинниками.

Навички рольової поведінки, що орієнтована на соціальний статус офіцера органів внутрішніх справ, сформовані, але виявляються не завжди; впевненість у власних можливостях представляти різні соціальні ролі є недостатньою.

Здатність до моделювання психологічних особливостей людей на основі зовнішніх ознак сформована, але лише в традиційних комунікативних ситуаціях прогнозування їх поведінки; уявлення про особливості соціальних груп, що є об'єктами професійного інтересу, сформовані, але вони не чіткі.

Курсант або слухач демонструє середній рівень емпатії, що виявляється в ситуативному прагненні аналізувати особисті почуття та ставлення партнерів із взаємодії за вираженої схильності до аналізу та відчуття намірів, ставлень у процесі вибудови професійних відносин, інколи поширюючи вияви емпатійного пізнання на особисту сферу; демонструє володіння діловим етикетом, основами планування й розвитку професійної кар'єри, але не завжди. Уміння вирішувати міжособистісні проблеми та володіння сценаріями поведінки у складних, конфліктних ситуаціях сформовані, але на середньому рівні. Психологічний такт виявляється, однак не завжди. Рівень ініціативності середній, тактовність, вимогливість і чуйність виявляються у половині випадків.

Основними ознаками достатнього рівня сформованості соціальної компетентності є: добре розвинені уявлення про рольові вимоги і рольові очікування суспільства до соціального статусу офіцера ОВС, про рольовий репертуар в межах професії, практичні психологічні знання про себе. Ці уявлення і знання використовуються на практиці й у повсякденному житті, однак без творчої інтерпретації.

Курсанти (слухачі) мають добре сформовані знання і розуміють сутність психологічних особливостей шлюбно-сімейних відносин, основи педагогічної культури батьків; демонструють достатньо повні знання про суспільство. Здатні виконувати соціальні вміння та навички, обумовлені характером і спрямованістю професії, у нестандартних ситуаціях.

Для достатнього рівня характерні високий рівень здатності використовувати невербальні засоби комунікації для розуміння поведінки та намірів партнерів із взаємодії, володіння навичками активного слухання та конструктивного впливу на партнерів. Уявлення про техніки, засоби і стилі вербальної і невербальної комунікації, а також вміння і навички запобігати конфліктам і розв'язувати їх сформовані на високому рівні, вони достатньо деталізовані, мають конкретний характер. У прагненні

до співпраці виявляється творчий підхід. Здатність брати на себе відповідальність добре виражена, виявляється у переважній більшості випадків і ситуацій. Ставлення до своїх громадянських обов'язків та своїх соціальних функцій окреслено чітко, характеризується активністю.

Правова культура особистості сформована, виявляється у необхідних ситуаціях; потреба у повазі і визнанні оточенням сформована, виявляється постійно; є стійке прагнення до створення та підтримки своєї репутації, до підвищення соціального статусу; власні помилки оцінюються критично, пояснюються як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

Навички рольової поведінки, що орієнтована на соціальний статус офіцера органів внутрішніх справ, сформовані, виявляються практично завжди; упевненість у власних можливостях представляти різні соціальні ролі є достатньою.

Здатність до моделювання психологічних особливостей людей на основі зовнішніх ознак сформована, виявляється як в традиційних, так і в нетрадиційних комунікативних ситуаціях прогнозування їх поведінки. Уявлення про особливості соціальних груп, що є об'єктами професійного інтересу, сформовані і чіткі.

Курсант або слухач демонструє високий рівень емпатійності, спрямування її на чітко окреслене коло людей; високу самооцінку, прагнення успіхів у різних видах діяльності, впевненість у власних силах; намагання якнайшвидше забути про власну помилку, а не спроби її виправити, порівняно байдуже ставлення до помилок інших.

Демонструється володіння діловим етикетом, основами планування й розвитку професійної кар'єри. Вміння вирішувати міжособистісні проблеми та володіння сценаріями поведінки у складних, конфліктних ситуаціях сформовані на високому рівні. Психологічний такт виявляється у ситуаціях, що його вимагають. Рівень ініціативності вищий від середнього, тактовність, вимогливість і чуйність виявляються досить виразно.

Для високого рівня сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України характерними є більш інтенсивно виражені показники попереднього рівня, підсилені значущістю альтруїстичних особистісних смислів, таких як терпимість, широта поглядів, чутливість, знання наслідків своїх вчинків та поведінки, усвідомлення

соціальної відповідальності за них, сприяння розвитку та досягненням інших; визнання цінності іншого, його унікальності та неповторності, сприяння його досягненням і зростанню за збереження високих оцінок важливості професійного вдосконалення, автономності та самоствердження; володіння системними знаннями особливостей самопрезентації та роботи в команді; вияв показників соціальної компетентності на найвищому рівні; уміння використовувати їх за нових умов та нетрадиційних ситуацій, отримувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти й використовувати мову невербального спілкування, виносити швидкі й точні судження про людей, успішно прогнозувати їхні реакції за заданих обставин, виявляти далекоглядність у спілкуванні з іншими, що сприяє успішній соціальній адаптації; інтерес до соціальних проблем, наявність потреби впливати на інших, яка часто поєднується з високими організаторськими здібностями, вмінням працювати в команді та успішним виконанням різних соціальних ролей; високий рівень комунікативного контролю; здатність людини передбачати враження, яке вона справляє на оточення, виглядаючи при цьому щирою; високий рівень відгуку на переживання інших; здатність бачити поведінку партнера навіть за дефіциту часу та браку вихідної інформації, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості; висока здатність до ідентифікації; адекватно висока самооцінка, активність, комунікабельність, оптимізм; адекватне ставлення до помилок: намагання виправити власні, співчуття чужим; здатність демонструвати найефективнішу поведінку в процесі соціальної взаємодії.

Висновок. У статті подано характеристику рівнів сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України. Їх умовно можна назвати критичним, низьким, середнім, достатнім і високим. Використання цієї рівневої шкали разом із критеріями і показниками дозволить здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості соціальної компетентності курсантів і слухачів в умовах професійної підготовки у вищих навчальних закладах МВС України.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Подальше дослідження окресленої проблеми полягає у з'ясуванні стану сформовано-

сті соціальної компетентності курсантів і слухачів у вищих навчальних закладах МВС України.

Список використаної літератури

1. Шумская Л. И. Основы воспитательной работы с учащейся молодежью : учеб. пособие / Л. И. Шумская, Ж. Е. Завадская. – Минск : Изд-во БГПУ им. М. Танка, 2000. – 100 с.
2. Тищенко В. А. Формирование коммуникативных умений старшеклассников средствами информатики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. А. Тищенко. – Ставрополь, 2006. – 187 с.
3. Шаврина О. Г. Формирование межличностной толерантности старшеклассников : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Г. Шаврина. – Тюмень, 2005. – 22 с.
4. Бец Ю. І. Експериментальна перевірка дієвості моделі формування національної свідомості майбутніх офіцерів-прикордонників при вивченні дисциплін гуманітарного циклу / Ю. І. Бец // Збірник наукових праць № 52. Серія: педагогічні та психологічні науки / гол. ред. Л. М. Романишина. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. – С. 4–7.
5. Абрамова Н. А. Программно-целевое управление развитием профессиональной компетентности будущих учителей коррекционно-развивающего образования : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Абрамова. – Якутск, 2006. – 20 с.
6. Земцова Е. В. Социальная компетентность студента как многомерный объект оценивания: интегративный подход : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Владимировна Земцова; [Место защиты: Моск. гос. ин-т стали и сплавов]. – М., 2007. – 174 с.
7. Артюхова О. М. Подготовка старшеклассников к социально-профессиональному самоопределению в условиях уровневой дифференциации обучения : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Ольга Михайловна Артюхова; Кемеровский гос. ун-т. – Кемерово, 2006. – 210 с.
8. Никифоров Г. С. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Г. С. Никифоров. – СПб. : СПбГУ, 1991. – 152 с.
9. Врублевская Е. С. Индивидуализация содержания самостоятельной работы студентов как фактор развития их профессиональной компетентности [Электронный ресурс] : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. С. Врублевская. – Челябинск, 2002. – 185 с. Режим доступа : <http://diss.rsl.ru/>

10. Резанович И. В. Особенности профессиональной деятельности преподавателя вуза в современных условиях / И. В. Резанович, Ю. В. Подповетная // European Social Science Journal. – 2011. – № 12. – С. 160–169.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2014.

Тогочинский А. М. Характеристика уровня сформированности социальной компетентности будущих работников органов внутренних дел и руководителей основных подразделений Министерства внутренних дел

В статье представлена характеристика уровней сформированности социальной компетентности курсантов и слушателей вузов МВД Украины. Их условно можно назвать критическим, низким, средним, достаточным и высоким. Использование этой уровневой шкалы вместе с критериями и показателями позволит осуществить объективный анализ сформированности социальной компетентности курсантов и слушателей в условиях профессиональной подготовки в высших учебных заведениях МВД Украины.

Ключевые слова: *уровни сформированности, социальная компетентность, работники органов внутренних дел, курсанты, слушатели, профессиональная подготовка.*

Tohochynskiy A. M. Characteristic levels of social competence of police officers and heads of basic police units. The paper presents the characteristics of the levels of social competence of students and university students of MIA of Ukraine

Based on the theoretical position that the criteria must adequately reflect the level of the state of a property of the phenomenon, an important task to diagnose the state of formation of social competence in future police officers and heads of major divisions of the MIA is to determine the appropriate levels. However, in the analysis of scientific and educational literature revealed that at present there are difficulties in addressing the assessment of social competence. They are caused by the fact that the object of evaluation in this case is multi-

dimensional, unlimited either in time or in space, always situation-caused phenomenon that is constantly changing.

The analysis of scientific papers in which the problem of determining the levels of important professional and personal qualities and competencies suggests that this problem can be solved by using a tiered approach to the assessment of personality traits similar social competence, such as education.

Based on empirical data found that in practice, education and psycho-pedagogical literature, there are three, at least four levels of politeness.

However, the experimental work on the formation of social competence of students and university students Internal Affairs of Ukraine is the number of levels may not be sufficient because, firstly, in the average level of social competence, there are large differences in quality; Secondly, according to personal observations, some of the students and students have either very low and for very high levels of social competence.

Given this, it is advisable to experiment putting five of levels of social competence of students and university students Internal Affairs of Ukraine, which can be called critical, low, medium, sufficient high.

Keywords: *levels of, social competence, law enforcement officers, cadets, students, professional training.*